

Տարեկան գինն է 10 ռուբլի կէս տարւածն 6 ռուբլի

Բաժանորդագրութիւնն ընդունուած է խաղաղատարնը:

Հասցէն՝ Тифлисъ, Редакция „Ардаганк“.
կամ՝ Tiflis, Redaction „Ardagank“.

ԱՐԴԱՆԻՍԷՐ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Խմբագրութիւնը բաց է ամենաշնչ օր 10—1 ժամը
(բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւնն ընդունուած է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւններ կամար վճարուած են իւրա-
քանիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԳՈՒԹԻՒՆ

Մի տեսակ ցուցիչն ուսուցչի
պ. կոնիւրէրի է հետ, հակակաւն
թատրոն:

ՆԱԲԻՆԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. — Խորհեան
հայրենի «Կարա» լրագրող, Գալ. Կիւլպեն-
կեան, Մանկութիւնները Մոսկուայում:
Ռուս վաճառականների ընկերութիւնն
Նախարարական մի կարգադրութիւն:
Ռուսաց փոխառութիւնը: Հայկական ներ-
կայացումն: «Արմաղան»-ի հետեւեալ հա-
մարը:

ՆԱԲԻՆԻ Կ. ՊՈԼՍԻՆ. — Իմ ձեռնարկը:

ՖԻԼԻՍՏՈՆ. — Լեզու կորուց, Մովսէս
Խորենացին և Նահապետների «գրգռա-
նութիւնը»:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ.

ՔԱՂԱՔԱՆ.

ՔԱՂԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՄԻ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀՈՐԵՆՆԵՐԻ
ՈՒՍՈՒՅՑ. Պ. ԿՈՆԻՒՐԻ ԷՆՏ

Հատերն երեւի լիշուած են, թէ
երեք տարի առաջ ինչպէս Համալի-
րական ցուցերով ընդունուեցան Տըլի-
խիսում հայ գրգռողները և Հատա-
րարութիւնները Օքսֆորդի Համալի-
րանի պարոն ուսուցչական Կոնիւր-
էր և իւր ամուսինը:

Հայ գրգռողները Համար անգլի-
ացի Հայերենագէտը մի նորութիւն
էր, իսկ Տըլիխու Հատարարութեան
Համար աչքի ընկնող երեւութիւն էր. մի
գործնական անգլիացի, որ Հայերեն
արժանի էր տեսել ուսումնասիրու-
թեան, մինչդեռ ինքն այլ Հատարա-
րութիւնը ջանք է գործ գնում մո-
ռաւարտ այդ յեղում:

Հայ գրգռողները Համար իրաւ է
նորութիւն էլ եւրոպացի Հայերենա-
գէտն, նրան ծանօթ էին ցարդ շատ
գաղաղի, գերմանացի և իտալացի
Հայերենագէտներ, բայց ոչ անգլիացի.
Հայրա Սքրիւնի գրական Հայերենով
գրողին վերաբեր նորութիւն էր մեր
ժամանակում, թէ և ոչ Հնումն. ու-
րովհետեւ խորհեցում առաջին թարգ-
մանիչներն նոյնպէս անգլիացի էին:

Սեյլիացի նշանաբանն է խորհ-
րոսներ չը ծանաչել և անհասարկ
բաներն ձգտել, սրանով միայն կա-
րելի է բացառել այդ ազգի մեծա-
գործութիւնները: Այս առթիւ էլ ան-
գլիական բնաւորութիւն երեւցաւ,
ուստի Հատարարութեան տարեկանն

աւելի բարձրացաւ: Պարոն Կոնիւրէր
միւս Հայերենագէտներին նման ոչ խո-
րհեցում և ոչ էլ միւս հայ պատ-
մադիրներով էր գրադրուած, նա իրեն
ուսումնասիրութեան առարկայ էր
գործիք մի մարտնչող, որի անու-
նը թէ և շատերին լայանի է, բայց
շատ սակաւներն են ծանաչում:

Գալիթ Միլադի մի մեծ փի-
լիսոփան էր պ. ուսուցչականին Հի-
տալիացի մատնագիրը:

Միլադի անունը շատերն են
իրեն պարծանք մեր Հին գրականու-
թեան լիշու, շատերն են նրա մասին
եղած աւանդութիւններով զարմացել,
բայց գրեթէ ոչ ոք, ոչ մի հայ և ո-
տարական Հայերենագէտ չէր աշխա-
տել մեր օրերում Հասկանալ նրա լի-
զուն և փիլիսոփայութիւնը:

Մենքն էլ կարծես գիտէին, որ
այդ մատնագիրը անգլիացի է իրեն
փիլիսոփայ, ուստի ոչ ոք չէր աշխա-
տում նրա լեզուին և խմատարարու-
թեան դժուարութիւններին լայն լի-
շու:

Մատնագրութեան պատմութիւն-
նից սովորել է ամեն Հատարարութեան
որ Գալիթը խորեմատ փիլիսոփայ է,
Սքրիսոփայի Հետեւ էլ և մի այնպի-
սի լեզուով է գրուած, որ ինքն է
ստեղծել իւր Համար և ոչ ամեն մի
սովորական մակնիշագուր Հատարար-
չէ: Զարմանալի ծարր ձակատարի-
լու:

Գալիթը գիտէ չլինելով Հայերեն
լեզուով, չը Հայերենով այդ լեզուի
կարգադրութեան, մի նոր լեզու
է ստեղծում, որպէս զի իւր մտքերի
աւելի ձիւղ և սլաք ըմբռնուած և հէնց
այդ պատճառով էլ անըմբռնելի է
մնում, որովհետեւ ոչ ոք իրեն նեղու-
թիւն չէ տալիս նրա մտքերի Հա-
մար մի նոր լեզու էլ սովորել: Գալ-
իթի Հաշիւը մանաւանդ Հայերեն վե-
րաբերութեամբ շատ սխալ էր, որով-
հետեւ մենք ոչ թէ նրա լեզուն տո-
վորելու ժամանակ և ցանկութիւն
չունինք, այլ նաեւ պարզ մարերի
Հայերէնը:

Սեյլիացի մի մատնագիր ուսում-
նասիրութիւնն իրաւի որ դժուարին
գործ է, այնքան դժուարին, որ մի-
այն անգլիացուց կարելի է ողբալ
այդպիսի մի գործ:

Եթէ Գալիթն արհամարհեցնի
նոր Հայեր, որովհետեւ Հայերի սի-
րելին էր նա, նրան Հարհամարհեց
անգլիական անվիճելի տոմարութիւնը:

Բայց միթէ կարծում էր, որ այդ-
քան չնչն արդիւնքներին լայնութիւն
Համար մի անգլիացի կը գնի մեր

երկրին, իմ կարծիքով ոչ, որովհետեւ
նրանց բնաւորութեան Համար այդ-
քան արդիւնքները Հարաւորն շատ
սակաւ է: Ուրեմն կալին այլ արդիւն-
քներ:

Այն դեռ ևս ոչինչ, որ Գալիթ
Միլադի գործերը բոլոր Հատարա-
րարութեան չէին, որ եղած միակ Հա-
տարարութեան մէջ անբարար էր,
որ Գալիթը գրադրող բոլոր Հին Հայ
մատնագիրներն անձամբ չէին,
որ նրանով ոչ մի գիտնական դեռ
լուրջ չէր գրադրել, այլ ամեն դեռ
ոչինչ, որովհետեւ աւելի մեծ դժուար-
ութիւններ կալին: Գալիթ գործերի
բոլոր լուծարէն բնագիրները չը
կան, եղածների ձեռագիրները դեռ
Համաժամանակ չեն, Հայ բնագիրը վե-
րականցուած չէ, Հայերեն ձեռագիր-
ներն այնքան ցրուած են, որ Եւրոպա-
յից մինչև Հնդկաստան պէտք է ծանա-
պարհորդել նրանց ձեռք ձգելու Հա-
մար. մասնաւոր փանական գրադարան-
ներին պէտք էր գիտել, պէտք էր առ-
անձառնանք շարժել գրաւել, փա-
նականների անտարբերութեան լայն լի-
շու: Հայերենները տեսնել կարողանալու
Համար, իսկ նրանցից օգտուելու Հա-
մար պէտք էր ներուժեւ ժամանակ և
գրած էր ինչպէս: Այսքան դժուար-
ութիւնները կարող էին արդարեւ մի
անգլիացու Համար Հարաւորներ ու-
նենալ:

Մեր տեսակետով սրանք այնպիսի
գժուարութիւններ են, որոնք կարող են
արդարացնել մինչև անգամ մի ամ-
բողջ Հայ ընկերութիւն Հարաժարելու
որեւէ գրական գործի Հատարարու-
թիւնը: Հէնց առնենք օրինակ Տըլի-
խիսի Հատարարական ընկերութիւն-
նը. նա մեր ամենքի աչքում կարող
է արգարանալ եթէ միակ Հայ երկի-
ծարանի բոլոր գործերն տարաբաններ
անգլադարարութեան պատճառով ան-
կարող լինի Տըլիխիսում Հատարա-
րել, մինչև դեռ նա ամենաշնչ գիտու-
թեամբ այդ Հատարարութիւնը Մո-
սկուայում, Վոլոսում, Պետերբուրգում
էլ կարող է անել:

Կարծես թէ մեր այս բնաւորու-
թեան ծանօթ լինելով պ. Կոնիւրէր
կամեցած լինէր մեզ օրինակ ցուց տալ
արդիւնքներ արհամարհելու. նա ձա-
նասիրութիւնի դժուարութեան լայ-
նութիւն և եղանակի խտութիւններն
արհամարհելով ուղիկից էր աւել իւր
Հետ իւր երկտարաբ գրեւորաւոր
տիկնալը, որ մինչև անգամ արդիւն-
քով ձանապարհորդելուց և էջմիածնի

ջերմաստով վարակող օդի մէջ տարե-
լուց չէր վարկեցել:

Երբ այդպիսի անվիճելիութեամբ
պ. ուսուցչականը Վարդապետ ու-
ղեւորեց, կալին դեռ ևս թերահա-
ւատներ, որոնք լայնորութեան մասին
կատեւած էին, սակայն երբ պ. Կո-
նիւրէրը ձեռագիրները քաղած Հա-
րուստ պաշարով վերադարձաւ, այն
ժամանակ օգեւորութեան Հատու մեր
Հայացումը, որ և տարալայնացնէր մի
փառաւոր ձաշկերութիւն միջոցաւ, ուր
շատ կենացներ պարգուեցաւ ապա-
ղալ լայնորութեանց և յոյսերի մասին:

Պէտք է լինէր, որ այդ կենաց-
ների մէջ չմտադրուեցաւ և պ. Կո-
նիւրէրի եղբայրն, որ անգլիական
պարամէնակ անգամ է և գիտակից
է Վրդապետին ու Ջէմա Բարախի:
Երբ տարի անցել է աշաւ այդ
ժամանակից և պ. Կոնիւրէրն իրկին
մեր երկրին է վերադարձել, դեռու-
թեան Համար նոր յիշիկ ժողովուր-
էջմիածնի դրատան Հարուստ միջե-
րանցից: Այս անշատման ժամանա-
կամիջոցում իրաւ է լինէր երբեմն
պ. ուսուցչականի Հատարարութեանց
մասին, կարգադրել ենք և նրա պա-
տուկի եղբոր ձառնը, որոնց մէջ
նկատելի էր մի տեսակ ներշնչում,
բայց չէինք կարողացել լայնելի ու-
սուցչականի գիտնական Հատարարու-
թիւններին հետեւել, ուստի առաջին
առթիւն իսկ օգտուեցաւ այդ ծանո-
թիւնը ձեռք բերելու և Հայ դա-
րակներին Հարաւորելու:

Աշակերտական տարալայնի կոյ-
տի մէջ թաղուած էին, երբ թերթի-
ւորագիրն այցելեց ինձ և յայտնեց,
որ պ. Կոնիւրէրն ժամանել է քաղա-
քը և Լուդոն Հիւրանոցում իջեա-
նել, երկու օրից պէտք է ուղևորու-
իջմիածնի, ուստի ցանկանում էր
նոյն երկրի իսկ տեսնել իւր Հին Ծա-
նօթներին, բայց թերթի տկարութեան
պատճառով չէր կարող սենեակից
զուլալ դալ:

Մեր այս տարուան ձմեռնացած
աշունքը, ինչպէս կ'առէր խորհեցում,
այն աստիճան դառնաշունչ է, որ ե-
րկրիսան Ծառմէն լուռ տանէր
իւր ծառային փողոց էլ ուղարկելու
մի քանի ժամ եւրոպացի գիտնակա-
նի Հաշիւն ընկերութեան Հարաւոր-
ները և գնացի Հիւրանոց Համար
գիտնական բազմոցի վրայ ընկողմա-
նած Գալիթ Միլադի Հայերեն Հը-
րատարարութեան որդարութեամբ
էր գրադրուած:

Մենքը ուրախ էին Կարապետի
ընտրութեանը, և իրանց մէջ այս-
պէս էին խորհում. «Ինչ կուզէ լինի,
Կարապետ մեր աղակիցն է, մեր
Հատարարութեան է, մեր եղբայրն է,
ինչպէս կարելի է որ նա մեզ նեղա-
ցնէ, մեզ Հայածէ և կամ մեր ան-
գիտութեամբ կատարած սխալները
երբեմն չլրացուրէ և մեզ փորձան-
քէ չազատէ»:

Բայց այս պարզամտների Հաշիւ-
ները և յոյսերը փշուրեցան այնպէս,
ինչպէս որ խորհուր մտկայել, ժաշ-
ուին զիջելիս, փշուրում ու փառակ-
վում է:

Հէնց պաշտօն ստացած օրից Կա-
րապետը այդպիսի օրէնք Հատարա-
րեց. «Ով որ ուղղապէս կամ ան-
ուղղապէս մեր վեհափառ Նոյնի
տուած օրէնքներին, դաւանած կրօնի
և մասնաւոր կենսի վրայ բան իօս-
ուէ, խորհէ կամ գործէ» իսկոյն նրա
իկուն իրաւորի:

Առաջին նուագ Հայերի վրայ

Առաջին ողջոյններից լիտու սկը-
սանք միմեանց Հարգող մեր ար-
կածները միաժամանակ երեք լեզուի,
զապիւրեւնի, գերմաներեն և Հայե-
րէն օղնութեամբ:

—Վիտէ, ես ձեզ Մոսկուայում
էի կարծում, երեք նամակ էլ զրկե-
նա ձեզ այն քաղաքը Լազարեան
ձեռնարանի Հին աւետարանի ձեռա-
գրի մասին տեղեկութիւն ինչպիսի,
բայց նոր իմացայ որ դուք էջմիած-
նում էք եղել:

Մաքսիմ անցաւ իմ մի ընկերոջ
մի նշանաւոր խաղաղուց լուծ խոս-
քերն այդ քաղաքի վերաբերութեամբ.
«Non poteva cercare una altera
citta!»

—Անցաւ տարի երբ ես Վիեննա
էի, Միլիթարեան Հարք ասացին, որ
զուր պիտեղ էք եղել և նրանց ձե-
ռագիրներն աչքի էք անցրել. իսկ
այնուհետեւ մտադիր էիք Փոքր Սի-
ւայով ճանապարհորդել մինչև Հընդ-
կաստան, կատարեցիք այդ դժուար-
արի ճանապարհորդութիւնը, Հարցրի
ես:

—Այն, բայց ոչ Փոքր Սիւայով,
ստաց պարոն ուսուցչականը, մենք
մի շատ Հատարարական ուղևորու-
թիւն արեցինք անցնալ տարի: Տըլի-
սից նաւով ուղևորուեցինք ուղղակի
Ռոմայ, իսկ այդ քաղաքից ճանա-
պարհորդեցինք գրեթէ Հնդկաստան
բոլոր նշանաւոր քաղաքները, բաւա-
կան ժամանակ մեացինք Կալիպթա
և Մայրաս:

Այնտեղ այժմ դարձեալ բաւա-
կան Հայեր կան, որոնք գլխաւորա-
բար Հատարում մարդիկ են, նրանց
մէջ կան շատ սեղանաւորներ:

—Կարծես նրանք այժմ բոլորու-
վին խորթացած են Հայութիւնից,
կցեցին ես. Վենետիկի եղած ժամանակ
առիթ ռենցալ տեսնելու մի այդպի-
սի երկտարաբ Հնդկացի Հայ, ար-
տաքնում և ներքնում օտարական
էր, նրանք այժմ գրեթէ անգլիացած
են և լեզուներն էլ մոռացել են:

—Այն, Հայերէն ղեկեցող քեզ
կայ նրանց մէջ, ասաց պ. Կոնիւրէրը,
Կալիպթայի Armenian college-ում
(յայտնի Հայկական ձեռնարանի է այդ)
վերջերս Հայերէնը պարտաւարակա-
ն է, բայց քեզ սովորողներ կան, թէ-
պէս վերջնական բնութեան Համար
պահանջվում է Հայերէնի գիտութիւն-
նը: Նրանց ուսուցչին էլ մի պոյսեցի
Հայ է:

—Հայ գաղթականութեան հետ-
քերն ցարդ ապացուց են նրանց փա-
ր-

թմաւութեան, շարունակեց պարոն Կո-
նիւրէրը, Հնդկաստանի շատ տեղերում
դուք Հայ արձանագրութիւնների կը
պատահէիք այն կամուրջների վրայ,
որ Հայերի ծառք են կառուցուած,
այդպիսի մի քանի արձանագրութիւն-
ներ տեսանք մենք Կալիպթայում:
Ես այնտեղ էլ ինտեպի Հայկական
ձեռագիրներ, բայց գործադրաւոր
ձեռք ոչինչ չընկաւ: Ինձ յայտնե-
ցին Կալիպթայում մի Հայ մարդու
անուն, որի Հայրը նշանաւոր դա-
դու էր եղել և լուռ ձեռագիրների
ժողովածու է ունեցել, ուստի և մի
նամակով զիմեցի այդ մարդուն թույ-
նութիւն ինչպիսի տեսնելու նրա
ձեռագիրներն: Երեւակայեցէք այդ
մարդը իմ նամակ անպատասխան
թուց: Ինչպէս վերջն իմացանք նը-
րա ձեռագիրները կիրելի էին այն
միջոցները, որոնք Հնդկաստանում
շատ լուսնի փայտում են ամբողջ
մատնագրարաններ: Այդպէս փայտած
ձեռագիրները մեր լիշուած Հայն իւր
պարտելի մի անկիւնն էր ածել, ե-
րեւ Հայը պարտաւարակաւ Համար:

Այս պատմութիւնը լսելով, ակա-
մալից լիշեցի նայն իսկ Հայ գաղթա-
կանների վախճանը, նրանք էլ ցե-
ցակեր էին եղել և այժմ ծառայում
են Անգլիացու Հնդկական պարտելի
պարտաւարաններ: Ինչպէս խորհեց ձե-
ռագիրները: Զուր չէ ասում ծաղրա-
բան գերմանացի իւր Գեմալիտարը,
որ ամեն իրերի վախճանը պարտ-
տացման ծառայելն է, սկսած մար-
դուց մինչև նրա բոլոր ձեռակիրու-
ններ:

Ինչ ցաւալի կորուստ Հայ դա-
կանութեան Համար. եթէ մանաւանդ
աչքի առաջ առնենք, որ այդպիսի
մի Հայուցալու ժողովածու նոյնպէս
կորել է ուղևորուին կալիպթայում,
որովհետեւ այն նաեւ, որ այդ ձեռա-
գիրները պիտի Վենետիկի Հայոցներ,
խորտակուել էր և ծովի լայնակը տա-
րել իւր հետ և Հայ գրականութեան
այդ վերջին փշուրները:

Փոխադարձ ուղևորութիւնների
պատմութիւնը վերջանելով լարե-
լի ուսուցչական տիկնոջից յանդի-
մանութիւն ստացաւ, թէ ինչպէս
այնքան մատիկ լինելով Անգլիացի,
Փարիզի աշխարհապետն այցելած ժա-
մանակ իրենց այցելութեան չը դը-
նային: Հայ ուսուցչն այնքան հեռու
ձանապարհորդելու անկարելիութիւն
անդամ չը կարողացաւ ինձ արդա-
րացնել այնպիսի տիկնոջ ստալ:

Ընդհանուր խոսակցութիւնը կա-

այդպէս դատաւարան է կատարել. . .
—Մարկոս, ինչո՞ւ ես ուրախ և
ծիծաղում եմ. երեւի լսել ես, որ վե-
հափառ Նոյնին դաժնաւոր դատար-
ուել է, և այդ ընդհանուր թշուա-
րութիւնը պիտի խոսելու. միթէ խոսելու
ուրել բան չունինք: Ասացին և ի-
րաւ խոսք տուին Նոյնին մասին ա-
մենեւին խոսք չընալ, և Հանդուս-
ցան:

—Կիրակոս, ինչո՞ւ ես տրտմա՞ծ.
երեւի լսել ես, որ վեհափառ Նոյնին
քաջ գործը լայնել է թշնամիներին,
և այդ ընդհանուր ցնծութիւնը քեզ
վրայ է պատճառուած: Գաւհի՞ճ, կտրէ
Կիրակոսի լեզուն:

—Սիմէոն, ինչո՞ւ ես տաղեր կըլիւ-
րացում և բլրուել կարօտը վարդէն
երգում եմ. երեւի բլրուլ տակով դու
քու ազգն ես ճանաչում և վարդ ա-
սելով քու Հայրենի Հայն ես երկուս-
ղում: Գաւհի՞ճ, կտրէ Սիմէոնի լի-
զուն:

—Տիրացու Ղազար, ինչո՞ւ ձեռ-
քում թուրք ու զրէշ ունի, երեւի
մեր վեհափառ Նոյնին վրայ կատ

ՖԵԼԻԷՏՈՆ

ԼԵՃՈՒ ԿՏՐՈՂ

(Անգլիացի անգլ. փ. Կ. Կ.)

Մուֆարդինը *) Փոքր Սիւայի
մէջ էր. իսկ Փոքր Սիւայն տաճիկ-
ներ Նոյնին **) իշխանութեան ներ-
քայ էր: Որովհետեւ ինքը Նոյնին ան-
ձամբ կարող չէր իւր բազմութիւն դա-
ւառները, քաղաքները և տաճարները
կառավարելու, այդ պատճառաւ ամեն

*) Մուֆարդինը Հայաստանի բազմամարդ
քաղաքներից մէկն էր. այժմ աւերակ է:

**) Նոյնի մուգալները (մոնղոլ) կայսր
է նշանակում. Տաճիկ անունը Հայ ժողո-
վորը միջոցաւարել է մանկատանա-
թիւն դաւանող ժողովուրդ:

տեղ նա խաներ *) էր կարգի-
ւածների պարտաւարութիւնն էր ամեն
տեղ արթուն հոկել ժողովուրդի ան

մայ կամայ մասնաւորեց, երկու- նոյն Համարի մարդիկ վերջի վերջոյ իւրեանց արհեստից են խօսում, թէ ե- բովիներն ու իւրաքանչեւը բացա- ութիւն են այս գիւղումս, նը- րանք «Բեք» էին իւրեանց մասնաւոր- ւորութիւնից են խօսում:

Մենք էլ սկսեցինք Հայկական բանասիրութիւնի (Philologie) խօ- սել, գրական նորութիւններ Հայոց- դիւ և Հնութիւններն ինքեզի, որի ընթացքում ի միջի այլոց պ. Կարե- բէրն յայտնեց իւր վիշտը, թէ ինչ- պէս ինքն այժմ բոլորովին առանց գրքերի է. որովհետեւ մաքրատան գիտնորները պահել են իւր բոլոր գրքերն ու թղթերն, մինչև անգամ ամեն անդիպանք ուղիղի անհրաժեշտ «Universal Paper»-ի կապողը, ո- րովհետեւ վրան անդիպանք տպագ- րելու գործարանի և թղթի յայտա- նշին: Մանաւանդ իրեն շատ ցաւ էր պատճառում իջմանի մեծագոյննե- րի ցուցակ չունենալ, ուստի Հայոց- ցեղից թէ արդեօք պ. Կարեբի ինքե- ձեանք իրենց այս գրքերն ու Կարե- նեանի ցուցակից, եւ պատասխանե- ցի, որ Կարեբեանի ցուցակն իմ լը- սածովս բոլորովին սպառուած է, թէ- պէտէ և թէ, նորան ինքեզանցանց Հարցնեմք, այս մեզ յոյս կտայ, իսկ զիւրք երբեք:

Յարգելի ուսուցչի պատիւ յայտնե- ցի ցաւելով, որ մեզ անդամ են մը- նացել դժբաղդաբար իւր Մեյնլանդի մասին արած Հնագիտութիւններն, ուստի ինչոքից Հայոցից ինչ իւր գիտնական աշխատութեանց մասին, որոնցից Հայիւ մեր ձեռքն էր ան- ցել «Classical Revue»-ի մէջ տը- պուած մի փոքրիկ յօդուած, որ «Ար- ձագանք»-ի մէջ թարգմանաբար Հա- ղորդիւն էր:

Այլ մի փոքր ծանօթութիւն էր միայն, սաաց պ. Կարեբի, թէպէտ և բացի դրանց ունիմ այլ աղբյուրի — ծանօթութիւններն, բայց զիւրաք աշխատանքս դեռ սկսուած է միայն:

Պատասխան գործերի Հայերէն թարգ- մանութեան օրինակը մի յունական հինգերորդ դարու լատ. ձեռագրի ար- թէք ունի: Թարգմանութիւնն նոյն- պէս շատ Հնագիտութեան, որովհե- տեւ թուի թէ Մարգարտի գործն է: Այլ թարգմանութեան մէջ ևս պա- տահած են անթիմանայի դարձուած- ներ, ինչպէս նոյն Հնդկականի նամակ- ների մէջ տես, որոնց լեզուն իմ կարծեօք տեղական Հայերէն կամ ջրիւղերն բարբառը պիտի լինի:

Այս խնդրի առիւթ ևս նկատեցի, որ բոլորովին անհասկանալի է Մա- ղարտի անթիմանայի լեզուն տեղա- կան բարբառ. Համարել, որովհետեւ Մարգարտը գիտնականի փայլին ա- ւելի ձգտող էր քան նշանակութեան, ուստի նա երբեք ռամկալեան չէր կարող լինել: Եւ այդ վերաբերու- թեան մի ուղիւն կարծիք ունիմ, որ Մարգարտը մի առանձին գլուխից Հիմնադրել էր, որի նշանաբանն էր այնքան գիտնական երևալ, որ ոչ ոք չը Հասկանար պարզ բաներն անգամ,

ուստի նա Հնարել է իւր աշակերտ- ների և գլուխի Համար պարմանա- կան (conventionale) լեզու, որ այ- լոց անհասկանալի էր: Սորան իբրեւ ապացոյց կարող է ծառայել նոյս մի բացատրութիւնը իւր գրած մի ոտա- նաւորի առթիւ, որի մէջ աչքի են ընկնում գլուխի պարմանական բառերն, որ մեզ անհասկանալի են այժմ *):

Թէպէտ և գրանց մէջ չը կան բառերի ինքաշարժումն ինչպէս միւս ա- նիմանալի գրութեանը, որոնց մէջ ըստ եւ իմաստաւորութեամբ բառերն ինքաշարժուած են այժմ մեզ անյայտ եղանակով, մի խօսքով այդ բարբա- ւորն իմ առանձին գլուխի պարմանական լեզու է, ինչպէս օրինակ փոքրիկի մէջ ե- ղած «Բեք», «Բեք» կոչուած ինքեզնի *):

Մարգարտի գալով խօսքը, լար- գելի գիտնականի Հարցնեմք, թէ ար- դեօք պարոն Կ. Կոտտանեանցը դեռ ևս գրադուած է Մարգարտի գոր- ծերի Հնագիտութեամբ թէ վերջա- ցեղի և և շուտով պիտի Հնագիտութեան:

— Եւ պատասխանեցի, որ ամենե- ւին տեղեկութիւն չունիմ այդ մա- սին, երբեք դեռ ևս չէ վերջացրել, որովհետեւ չէ Հնագիտութեամբ այդ նշա- նաւոր մատենագրի արդարեւ ուսում- նասիրութեան արժանի գործերն:

Մարգարտի մասին խօսակցու- թիւնն Հարեանցի անցնելով, կամեցա- ցի ցաւելով, որ մեզ անդամ են մը- նացել դժբաղդաբար իւր Մեյնլանդի մասին արած Հնագիտութիւններն, ուստի ինչոքից Հայոցից ինչ իւր գիտնական աշխատութեանց մասին, որոնցից Հայիւ մեր ձեռքն էր ան- ցել «Classical Revue»-ի մէջ տը- պուած մի փոքրիկ յօդուած, որ «Ար- ձագանք»-ի մէջ թարգմանաբար Հա- ղորդիւն էր:

— Եւ այս պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

Հնագիտութիւնը բոլորովին ինքաշար- ջնք գործը, որովհետեւ ամենայն թորեց միւս բոլոր Հնագիտութիւնի Հա- մեմատութիւնն և վճռեց այդ պա- տահական Հնագիտութիւնը, որ մի Հնդկե- րուր գարու Հնագիտութիւնը ունի, թէ և Հնագիտութիւն Թի գարուածն է գրութեամբ, ամբողջովին առանց մի կէտ անգամ փոխելու տպագրել:

Սուր ժամանակից օգտուելով մի թեթեւ ակնարկ ձեռքի այդ Հնագիտութիւնը ուղղագրութեան թեթեւութիւնի վրայ, որ մի իսկական բանասիրի պատրաստած բնագրի էր նման և որի Հնագիտութեան երկու նշա- նաւոր խնդիր կարող է պարզել. մէկ տիկինը, որովհետեւ մենք ժամանակը չարարելու ենք այստեղ գրքերը գտնելու Համար:

Այս խօսակցութիւնից յետոյ պա- րոն Կոտտանեանցը Հարցուեց արաւ Հին բարեկամների մասին, ի միջի այլոց Հարցնեմք թէ ուր են պարոն Ար- քանեանն ու պ. Կոտտանեանցը, մի- թէ ինչպիսիք են:

— Ոչ, այժմ ինչպիսիք են չեմ նրանք, այնտեղ թարմ ուժեր կը գտնեմք, մենք յառաջդէմ ազդ ենք, մեր մարդիկ մի երկու տարուած Հնա- նում և անպէտք են գտնուած:

— Իսկ ուր է արդեօք ճիւղիտու առաջնորդի պ. ճարտուղարն:

— Ներքեց, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

Հնագիտութիւնը բոլորովին ինքաշար- ջնք գործը, որովհետեւ ամենայն թորեց միւս բոլոր Հնագիտութիւնի Հա- մեմատութիւնն և վճռեց այդ պա- տահական Հնագիտութիւնը, որ մի Հնդկե- րուր գարու Հնագիտութիւնը ունի, թէ և Հնագիտութիւն Թի գարուածն է գրութեամբ, ամբողջովին առանց մի կէտ անգամ փոխելու տպագրել:

Սուր ժամանակից օգտուելով մի թեթեւ ակնարկ ձեռքի այդ Հնագիտութիւնը ուղղագրութեան թեթեւութիւնի վրայ, որ մի իսկական բանասիրի պատրաստած բնագրի էր նման և որի Հնագիտութեան երկու նշա- նաւոր խնդիր կարող է պարզել. մէկ տիկինը, որովհետեւ մենք ժամանակը չարարելու ենք այստեղ գրքերը գտնելու Համար:

Այս խօսակցութիւնից յետոյ պա- րոն Կոտտանեանցը Հարցուեց արաւ Հին բարեկամների մասին, ի միջի այլոց Հարցնեմք թէ ուր են պարոն Ար- քանեանն ու պ. Կոտտանեանցը, մի- թէ ինչպիսիք են:

— Ոչ, այժմ ինչպիսիք են չեմ նրանք, այնտեղ թարմ ուժեր կը գտնեմք, մենք յառաջդէմ ազդ ենք, մեր մարդիկ մի երկու տարուած Հնա- նում և անպէտք են գտնուած:

— Իսկ ուր է արդեօք ճիւղիտու առաջնորդի պ. ճարտուղարն:

— Ներքեց, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

Հնագիտութիւնը բոլորովին ինքաշար- ջնք գործը, որովհետեւ ամենայն թորեց միւս բոլոր Հնագիտութիւնի Հա- մեմատութիւնն և վճռեց այդ պա- տահական Հնագիտութիւնը, որ մի Հնդկե- րուր գարու Հնագիտութիւնը ունի, թէ և Հնագիտութիւն Թի գարուածն է գրութեամբ, ամբողջովին առանց մի կէտ անգամ փոխելու տպագրել:

Սուր ժամանակից օգտուելով մի թեթեւ ակնարկ ձեռքի այդ Հնագիտութիւնը ուղղագրութեան թեթեւութիւնի վրայ, որ մի իսկական բանասիրի պատրաստած բնագրի էր նման և որի Հնագիտութեան երկու նշա- նաւոր խնդիր կարող է պարզել. մէկ տիկինը, որովհետեւ մենք ժամանակը չարարելու ենք այստեղ գրքերը գտնելու Համար:

Այս խօսակցութիւնից յետոյ պա- րոն Կոտտանեանցը Հարցուեց արաւ Հին բարեկամների մասին, ի միջի այլոց Հարցնեմք թէ ուր են պարոն Ար- քանեանն ու պ. Կոտտանեանցը, մի- թէ ինչպիսիք են:

— Ոչ, այժմ ինչպիսիք են չեմ նրանք, այնտեղ թարմ ուժեր կը գտնեմք, մենք յառաջդէմ ազդ ենք, մեր մարդիկ մի երկու տարուած Հնա- նում և անպէտք են գտնուած:

— Իսկ ուր է արդեօք ճիւղիտու առաջնորդի պ. ճարտուղարն:

— Ներքեց, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

Հնագիտութիւնը բոլորովին ինքաշար- ջնք գործը, որովհետեւ ամենայն թորեց միւս բոլոր Հնագիտութիւնի Հա- մեմատութիւնն և վճռեց այդ պա- տահական Հնագիտութիւնը, որ մի Հնդկե- րուր գարու Հնագիտութիւնը ունի, թէ և Հնագիտութիւն Թի գարուածն է գրութեամբ, ամբողջովին առանց մի կէտ անգամ փոխելու տպագրել:

Սուր ժամանակից օգտուելով մի թեթեւ ակնարկ ձեռքի այդ Հնագիտութիւնը ուղղագրութեան թեթեւութիւնի վրայ, որ մի իսկական բանասիրի պատրաստած բնագրի էր նման և որի Հնագիտութեան երկու նշա- նաւոր խնդիր կարող է պարզել. մէկ տիկինը, որովհետեւ մենք ժամանակը չարարելու ենք այստեղ գրքերը գտնելու Համար:

Այս խօսակցութիւնից յետոյ պա- րոն Կոտտանեանցը Հարցուեց արաւ Հին բարեկամների մասին, ի միջի այլոց Հարցնեմք թէ ուր են պարոն Ար- քանեանն ու պ. Կոտտանեանցը, մի- թէ ինչպիսիք են:

— Ոչ, այժմ ինչպիսիք են չեմ նրանք, այնտեղ թարմ ուժեր կը գտնեմք, մենք յառաջդէմ ազդ ենք, մեր մարդիկ մի երկու տարուած Հնա- նում և անպէտք են գտնուած:

— Իսկ ուր է արդեօք ճիւղիտու առաջնորդի պ. ճարտուղարն:

— Ներքեց, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— Եւ այն պարոնն եւ ամեն, յարեց պարոն Կոտտանեանցը, որ ինչ Հնո գիտնականի էր խօսում, նա գիտնական- րէն չը գիտէր, ինչու էր նոյս տա- նը Հնագիտութեան տեսանք:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի քանակաւ է, որին Կուք չէք ճանաչում:

— 2) ինչ թէ դուք պարոն Եղե- կեանի մասին էք ասում, բայց նա ճարտուղար չէ եղել և ոչ մի առաջ- նորդի, եթէ Վենետիկի ուսած ժա- մանակը Արքային ճարտուղար եղած լինի, այդ չը գիտեմ...

— Այլ, այդ պարոն Եղեկեանին եւ Կարեբի, եւ այդպիսի անձն չեմ ճանաչում, պատասխանեցի եւ, մեր այժմեան առաջնորդի ճարտու- ղարը մի

